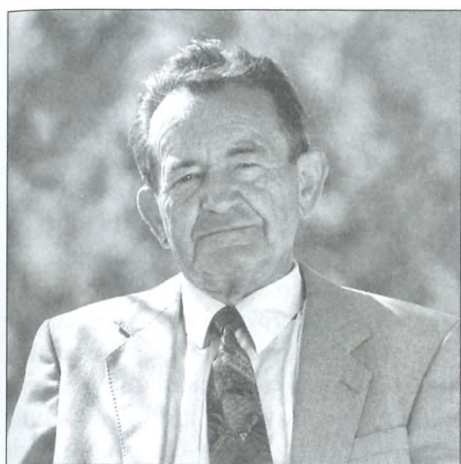

In memoriam

Milan Ževart (1927-2006)

Ko me je v nedeljo, 24. septembra, v večernih urah po telefonu poklical slovenjegraški kolega dr. Risto Stojanović in mi sporočil žalostno novico, da je umrl dr. Milan Ževart, se je zame za hip ustavil čas. Nisem mogel dojeti krute resnice in usode, ki se je tako tragično poigrala z našim učiteljem, vzornikom in prijateljem. Še slaba dva tedna pred tem sva polna optimizma razpredala o skupnih načrtih, ki smo jih imeli tako za njegovo bližajočo se 80-letnico prihodnje leto, kot za 50-letnico Muzeja narodne osvoboditve Maribor leta 2008, katerega utemeljitelj in ustanovitelj je bil

in kateremu je v skoraj treh desetletjih in pol namenil največ svoje ustvarjalne energije.

Zgodovinar, muzealec, pedagog in univerzitetni profesor dr. Milan Ževart nedvomno sodi med tiste slovenske zgodovinarje, ki so v drugi polovici 20. stoletja v svoji stroki pustili zelo močno in neizbrisno sled.

Milan Ževart se je rodil 16. aprila 1927 v Podkraju pri Velenju v rudarsko kmečki družini. Osnovno šolo je obiskoval v Velenju, šolanje nato nadaljeval na celjski klasični gimnaziji (do začetka druge svetovne vojne je končal tri razrede), med vojno se je vključil v osvobodilno gibanje, najprej kot mladinski aktivist OF in pozneje kot borec Tomšičeve brigade. Po vojni je šolanje nadaljeval in leta 1947 maturiral, se nato vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je leta 1952 diplomiral iz zgodovine in geografij; leta 1974 na isti fakulteti še doktoriral.

Čeprav je v Ževartovem obsežnem ustvarjalnem opusu težko potegniti ločnico med njegovim zgodovinopisnim, pedagoškim in muzejskim delom, je vendarle treba postaviti v ospredje njegovo kar triintridesetletno vodenje Muzeja narodne osvoboditve Maribor (1958-1991), kar je verjetno daleč najdaljši direktorski staž med tovrstnimi kulturnimi ustanovami na Slovenskem. Motijo se tisti, ki mislijo, da so bili v prejšnjem političnem sistemu muzeji, ki so se ukvarjali z novejšo zgodovino, privilegirani. Nasprotno, nenehno so bili pod strogim očesom in pritiskom politike, ki je skušala s svojo avtoriteto oblikovati tudi programsko politiko teh ustanov. Ževart se je temu odločno in uspešno uprl. Njegova odločnost, predvsem pa strokovna neoporečnost sta bili temelja, na katerih je gradil ugled mariborskega Muzeja narodne osvoboditve.

Z muzejstvom se je Ževart prvič srečal oktobra 1956, ko je postal kustos v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. Od vsega začetka si je prizadeval za osamosvojitve tedanjega oddelka NOB in za ustanovitev samostojnega muzeja za novejšo zgodovino, do katerega je prišlo leta 1958. Ževart je postal njegov prvi in do konca leta 1991, ko se je upokojil, tudi edini ravnatelj. Predvsem njegova zasluga je bila, da je muzej takrat dobil ime, kakršno ima še danes in ga pred desetletjem in pol, ko je prišlo v Sloveniji do spremembe družbene ureditve, ni bilo treba spreminjati.

Ob Ževartovem preudarnem, strokovnem in tovariškem vodenju muzeja ter selektivni izbiri strokovnega kadra se je rodil številčno sicer majhen, a strokovno močan in homogen kolektiv. Njegovo muzejsko ravnanje je pomenilo popolno predanost stroki, tega pa smo se z leti našli tudi njegovi sodelavci. Nihče, ki je šel skozi Ževartovo muzejsko šolo, ni ostal v muzejstvu muha enodnevnica, ampak se je globoko in za dolgo ukoreninil v slovenskem muzejstvu. Svoje obsežno znanje in bogate izkušnje je nesebično prenašal na nas mlajše, pri tem pa v svojih pričakovanjih in zahtevah trdno vztrajal na visokem strokovnem nivoju.

Skoraj 35 let dela v muzejstvu je iz Ževarta naredilo enega najbolj cenjenih slovenskih muzejskih strokovnjakov, ki je z referati in razpravami na slovenskih ter jugoslovanskih muzejskih posvetovanjih veliko prispeval k uveljavljanju slovenskega muzejstva. Njegovo muzeološko zanimanje je bilo ves čas usmerjeno v novejšo zgodovino, od prve svetovne vojne dalje, kar je bilo razvidno tudi iz razstavne dejavnosti njegove muzejske hiše. V letih njegovega ravnanja je muzej pripravil prek dvesto različnih muzejskih razstav (stalnih, občasnih in priložnostnih), ki so bile vsebinsko in oblikovno izvrstno pripravljene ter so gostovale po celi Sloveniji. Tako je na primer samo razstava "Talci 1941-1945 na slovenskem Štajerskem" (1966) gostovala v 23 različnih krajih, kar je za slovenskem razmere še vedno nedosežen rekord. Omeniti velja, da je bila ena prvih razstav Muzeja narodne osvoboditve Maribor (že leta 1958) razstava "Boj za Maribor in Štajersko Podravje 1918-1919". Razstava je zelo uspela kljub nasprotovanju nekaterih politikov v Ljubljani in je bila sploh prva razstava s tovrstno vsebino na Slovenskem.

Predvsem po Ževartovi zaslugi je Muzej narodne osvoboditve Maribor v letih od 1958 do 1986 postavil kar osem zunanjih muzejskih izpostav s stalnimi razstavami. V omenjenem obdobju je bilo izvedenih tudi več skupnih razstavnih projektov, predvsem iz ljubljanskim, celjskim in slovenjegraškim muzejem. Ževart je bil tudi prvi, ki je v slovenskem muzejstvu uvedel v muzeje stalno delovno mesto kustosa pedagoga. Nenehno si je prizadeval, da bi bile muzejske razstave najverodostojnejši pričevalci preteklosti, ne pa dekla v službi skomercializiranega in vsebinsko sprevrženega muzejskega spektakla in cenenega populizma, ki danes že zaskrbnjuje najeda slovensko strokovno muzejsko substanco. Ževart je stalno opozarjal, da muzeji niso gledališča, temveč strokovne ustanove, zato je muzejstvo jemal kot strogo znanstveno disciplino v najožji soodvisnosti z zgodovinsko stroko. Od tod tudi njegovo prizadevanje, da mora biti zgodovinski muzej hkrati tudi raziskovalna institucija. Takšno gledanje na muzejstvo mu je leta 1982 prineslo tudi najvišje slovensko muzejsko priznanje - Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo.

Zelo uspešno in navzven najbolj vidno področje Ževartovega udejstvovanja pa je bilo raziskovanje novejše slovenske zgodovine. Za enega najboljših slovenskih zgodovinarjev te dobe ga je že ob njegovi 60-letnici leta 1987 označil, žal tudi že

pokojni, dr. Tone Ferenc. Ževartovo raziskovalno delo sega na različna področja, glavne poudarke pa bi lahko strnili v 11 vsebinskih sklopov. V njegovi bibliografiji se je nabralo nad 500 enot, med njimi kar 18 samostojnih publikacij.

V začetnem obdobju svojega raziskovalnega dela se je Ževart ukvarjal z agrarnimi tehnikami v srednjem veku oziroma s požigalništvom na Slovenskem. Poseben sklop njegovih zgodovinskih razprav predstavlja prevratna doba po prvi svetovni vojni (npr. deklaracijsko gibanje, Narodni svet za Štajersko, dr. Karel Verstovšek, general Maister, vojaški upori...

Žariščna problematika Ževartovega raziskovalnega zanimanja pa je bila nacistična okupacija ter okupatorjevi raznarodovalni ukrepi na Štajerskem. Kar precej je pisal tudi o dogajanjih na Koroškem, nekaj tudi o Prekmurju, obravnaval pa je tudi dogajanja na širšem območju. Prvi med slovenskimi zgodovinarji, že leta 1976, se je začel ukvarjati z mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko, zato ni res, da bi bila ta tematika v prejšnjem političnem sistemu namerno zamolčana.

Po obsegu največji del Ževartovega raziskovalnega opusa pa zajema osvobodilno gibanje na terenu (OF) in partizansko vojskovanje proti okupatorju na Štajerskem. Posebej omenjam že leta 1962 napisan in še vedno aktualen in zelo uporaben priročnik Po sledovih narodnoosvobodilnega boja v mariborskem okraju ter njegovo disertacijo Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, ki je kot monografija izšla leta 1977 in je še do danes nepresežen vzorec, kako preučevati dogajanja med drugo svetovno vojno v posameznih predelih Slovenije. V omenjeni monografiji je Ževart nazorno prikazal tudi velikanske napore slovenskih ljudi v boju proti obsežnemu aparatu, ki ga je vzpostavil nacistični okupator za uresničitev svojih ponemčevalnih načrtov. Monografija o Lackovem odredu (1988) sodi med najtemeljitejša dela o kaki slovenski partizanski enoti. Njena posebnost je v tem, da obravnava odporniško gibanje proti nacizmu tudi onstran senžermenske meje, na območju južne avstrijske Štajerske.

Veliko Ževartovih razprav in člankov se dotika osvobojenih ozemelj na Štajerskem v času nacistične okupacije, Slovencev v odporniških gibanjih zunaj Slovenije, pomembnih osebnosti (na primer Miha Pintar-Toledo), metodoloških in vsebinskih problemov raziskovanja osvobodilnega boja na manjših območjih itd. Veliko število objav v raznih časopisih in revijah pa kaže, da se je Ževart nenehno zavedal pomena razširjanja raziskovalnih dosežkov tudi med prebivalstvom in ne samo v ozkih strokovnih krogih.

Nikakor ne smemo zaobiti Ževartovih objav virov, pri čemer izstopata Poslovilna pisma žrtev za svobodo in elaborat štaba bojne skupine polkovnika dr. Egona von Treecka o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem. Poslovilna pisma, za katera je Ževart napisal imenitno uvodno študijo o streljanjih talcev na slovenskem Štajerskem, sodijo med najdragocenejše dokumente slovenskega pismenstva. Treeckovo poročilo pa je dopolnil z vsebinsko bogatimi pojasnilnimi opombami.

V posebno skupino sodijo objave in referati o zbiranju in obravnavanju gradiva za novejšo zgodovino ter o pisanju monografij za posamezna območja slovenskega etničnega ozemlja. Veliko časa je Ževart namenil uredniškemu, recenzentskemu, mentorskemu in leksikografskemu delu (na primer v šestnajstih zvezkih Enciklopedije Slovenije je objavil 156 prispevkov). Pozabiti pa tudi ne smemo na številna Ževartova predavanja ob raznih jubilejih, obletnicah, stanovskim kolegom v mu-

zejih in zgodovinskih društvih širom Štajerske in Koroške, učiteljem in profesorjem zgodovine na osnovnih in v srednjih šolah.

O strokovni veličini in vsestranskosti zgodovinarja Milana Ževarta pričajo njegovi izbrani spisi, ki so konec leta 2005 izšli pod pomenljivim naslovom *Styriaca* in bralcu na 599 straneh strnjeno ponujajo del izjemnega Ževartovega ustvarjalnega opusa.

Tretje veliko področje Ževartovega udejstvovanja je bilo pedagoško delo, s katerim je leta 1952 na klasični gimnaziji v Mariboru tudi začel svojo kariero. Tako rekoč od vsega začetka njenega delovanja je predaval na Pedagoški akademiji oziroma Pedagoški fakulteti v Mariboru. Do leta 1975 je bil višji predavatelj, nato do leta 1981 docent, od 1981 do 1985 izredni in od leta 1985 do upokojitve redni profesor za občo in zgodovino jugoslovanskih narodov od konca prve svetovne vojne. V drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja sta z dr. Jožetom Koropcem postavljala temelje višješolskega in poznejšega visokošolskega študija zgodovine v Mariboru. Ževart je bil dolga leta tudi mentor pri podiplomskem študiju na oddelkih za zgodovino Pedagoške fakultete v Mariboru in Filozofske fakultete v Ljubljani. S svojim širokim znanjem, doslednostjo, visokim pragom zahtevnosti ter z izjemnim občutkom za historično analizo in sintezo je Ževart dijakom in študentom znal vcepiti kritični pogled na zgodovinska dogajanja, kar je osnova za vsakršno resnejše ukvarjanje z zgodovinsko stroko.

Ževart je opravljal pomembne funkcije tudi v mnogih strokovnih organizacijah, komisijah in združenjih, sodeloval v upravnih odborih in svetih raznih kulturnih institucij, bil zvezni poslanec, od ustanovitve leta 1994 do marca 2004 pa tudi predsednik Šaleškega muzejskega in zgodovinskega društva v Velenju. Za svoje dosežke na raziskovalnem, muzejskem in pedagoškem področju je prejel številne nagrade in priznanja. Poleg že omenjene Valvasorjeve nagrade izpostavljam še Zlati grb mesta Maribor, častno meščanstvo v občini Velenje in Častni znak svobode Republike Slovenije.

Ob koncu lahko mirno zapišem, da je bil dr. Milan Ževart najboljši poznavalec dogajanj v času druge svetovne vojne na slovenskem Štajerskem in Koroškem. Njegovo raziskovalno, muzejsko in pedagoško delo je še posebej krasil njegov miren značaj, ki sobesedniku ni nikoli vsiljeval svojih nazorov, vedno je bil pripravljen mirno in zgolj z argumenti utemeljiti svoje stališče. To je zmožel samo zgodovinar, ki je jemal odstiranje tančice s preteklosti za svoje življenjsko poslanstvo in mu je bilo iskanje zgodovinske resnice mnogo več kot samo delo. Praznine, ki je nastala z Ževartovim iznenadnim in prežgodnjim odhodom ne bo mogoče zapolniti, trudili pa se bomo biti dostojni nadaljevalci njegovega dela, s katerim se je neizbrisno zapisal v slovenski zgodovinski in muzeološki spomin.

Marjan Žnidarič